

H.F. Kohlbrugge

Want ik ben door de wet der wet gestorven, opdat ik Gode leven zou. Ik ben met Christus gekruist; Gal. 2:19-20a.

Mijne geliefden, wij allen kennen de gelijkenis van de zaaier, die uitging om te zaaien; en waar wij haar kennen, zo is het voorzeker voor ons een levensvraag of wij haar kennen met toepassing op onszelf om te weten of ons de veelbetekenende woorden des Heeren door het hart zijn gegaan: 'Wie oren heeft om te horen, die hore' (Matth. 13:9). 'Wie heeft, dien zal gegeven worden, en hij zal overvloediglijk hebben; maar wie niet heeft, van dien zal genomen worden, ook dat hij heeft' (vs. 12 en 13). Heilzaam, o zo heilzaam zou de zelfbeproeving voor menigeen zijn. Zijt gij werkelijk goede aarde? Draagt gij werkelijk vrucht, al is het ook slechts dertigvoud? Of eten de vogelen het ook bij u op wat in u gezaaid wordt? Heeft het wel wortel? Valt het bij u niet onder de doornen? Ach, hoe velen houden zichzelf voor goede aarde en het gaat hun niet om de vrucht! Hoe velen horen het Woord, jaar uit, jaar in, en zij bemerken niet dat zij het Woord niet verstaan! Van hoe velen is het toch waar, of wordt het allengskens waar, dat de zorgvuldig-heden van deze wereld en de verleiding van de rijkdom en vele andere begeerlijkheden het Woord verstikken, zodat het onvruchtbaar wordt! (Mark. 4:19). Hoe weinigen zijn er daarentegen die in waarheid goede aarde zijn! 'Onderzoekt uzelfen of Christus in u is; tenzij dat gij tevergeefs geloofd hebt', zo roept de apostel aan de gemeenten toe (2 Kor. 13:5 vgl. met 1 Kor. 15:2). Wie behoort tot de velen die geen vrucht dragen en die niet zien wat het Woord hun te kennen geeft, hoewel zij het zien; die het niet verstaan, hoewel zij het horen? En wie behoort tot het kleine getal dergenen, die het Woord horen en het bewaren in een eerlijk en goed hart en vrucht voortbrengen in volständigkeit? Wie oren heeft om te horen, die hore het antwoord op zulke levensvragen, terwijl ik de kentekenen opgeef waaraan een iegelijk zichzelf heeft te beproeven of hij goede aarde is en dus vrucht voortbrengt, vrucht voor de eeuwigheid. Deze kentekenen vinden wij in de apostolische woorden die opgetekend zijn in de brief van Paulus aan de Galaten, hoofdstuk 2:19 en 20a en die aldus luiden: Ik ben door de wet der wet gestorven, opdat ik Gode leven zou. Ik ben met Christus gekruist.

Uit deze woorden ontstaan voor ieder die zichzelf beproeft, vier vragen:

1. Kent gij de wet Gods?
2. Hoe zijt gij door de wet aan de wet gestorven?
3. Welk leven hebt gij op het oog gehad en welk leven hebt gij gevonden?
4. Weet gij, waar de wet gebleven is en haar vervloeking, en hoe zij tot haar recht en tot haar rechtvaardige eisen gekomen is?

De eerste van de vier vragen is deze:

‘Kent gij de wet Gods?’

Ik bedoel niet: uitwendig, met het geheugen, maar inwendig, in het hart, also dat zij u met haar schrik vervuld en u met haar vloek voor eeuwig vervloekt heeft.

Ofschoon de onbekeerde mens de wet kent, zo kent hij haar toch slechts naar de letter, en al houdt hij haar misschien naar de letter, naar het uitwendige, toch leeft hij zonder de wet. Maar als God de hand aan u gelegd heeft, om u weder te brengen, dan komt het gebod ‘gij zult!’ en ‘gij zult niet!’ met zulk een kracht op u aan dat gij, zolang gij leeft, u van het gebod niet meer kunt ontdoen. Voorheen weliswaar, gingen uw zonden, de menigvuldige overtredingen van het gebod, u niet bijzonder ter harte, óf gij hebt u spoedig met uw goede werken getroost. Gij hebt óf geleefd in de letter, gij zijt een ijveraar voor de Wet geweest, en gij hebt niet ingezien, dat gij tegelijkertijd een vijand van God was, van Zijn wet, van al wat goed is; of gij hebt niet eens geweten, welke uw zonden waren; óf gij hebt het geweten en u toch aan de zonde overgegeven. U verklaarde de wet, u legde het gebod uit naar uw begrip. U stond boven de wet, boven het gebod, maar u lag niet verbrijzeld voor de wet temeer. De heilige en rechtvaardige God had u nog niet in het hart gegrepen door Zijn gebod. Als God met Zijn Wet en Zijn gebod in het hart grijpt, dan wordt de wet groter dan de mens, het gebod machtiger dan al zijn doen, dan al zijn zonden. Het gebod neemt de mens gevangen, doorboort hem het hart, verijdelt de binnenste gedachten en overleggingen. Het laat de mens niet weer los, het blijft staan op alle woord, tittel en jota, opdat alles vervuld zou worden. Het gebod gaat van zijn eisen niet in het minste af en verdoemt ten scherpste het begeren, dus ook de minste lust tegen enig gebod. Kent gij op deze wijze de wet, het gebod, dan weet gij ook welke zielennoed over een mens komt, bij wie de zonde bovenmate zondig wordt door het gebod. Voorzeker, de geneigdheid om de begeerlijkheid der ogen, de begeerlijkheid des vleses en de grootsheid des levens te zoeken, zal degene die niet heeft, en van wie genomen wordt, ook dat hij heeft, geen bekommernis veroorzaken. Maar ‘wee mij! wee mij!’ roept de mens uit, die Gods wet aangegrepen heeft. ‘Wee mij!’ ook wegens de minste begeerte, wegens de meest geheime gedachte tegen enig gebod. Wanneer de mens, die zichzelf voor gelovig houdt, van zonde spreekt, zonde bekend, dan heeft hij een vuile, een zwarte daad of een bijzondere hartstocht op zijn geweten, vandaar komt zijn angst, zielennoed en aanvechting. Predik de zodanige van het kruis, van de verdienste van Christus, en geef hem daarbij nog enig boetewerk op, en zie, hij is bevredigd. Want het was louter angst van het geweten, vrees voor straf. Hij vindt een aflaat en blijft voortzondigen, zonder er groot gewicht aan te hechten, want hij leeft zonder de wet. Als echter de Wet des Heeren u gegrepen heeft, dan weet gij dat het de wet Gods is. Hoe heilig, hoe heilig is u dan de wet, hoe heilig, rechtvaardig en goed is u dan het gebod. En dat blijft zo in het binnenste van uw hart, zonder ophouden, zolang gij leeft. De wet is in u, bij u, het gebod laat u niet alleen, het is om u heen, waar gij gaat, waar gij staat, waar gij zit en waar gij ligt. Het spreekt luid in u, zodra slechts een vonk je van leven in u is, en hetzij gij slaapt of waakt, voor uw ogen staat de wet, in de ene hand houdende de beloning, in de andere het vurig zwaard van de eeuwige straf. De wet moet tot haar recht komen, gij wilt niet anders, en gij zweert het plechtig, en herhaalt de eed om haar te volgen, haar te gehoorzamen. Gij wilt de heiligheid, gij wilt de zonde niet. En voor de wet klaagt gij uzelf aan, vol berouw, verslagen, wegens uw verborgenste gedachten. En gij belooft haar in alle ernst heden en morgen niet meer te zondigen. Kent gij zo de wet Gods, dat gij u niet eigenmachtig aan haar onttrokken hebt, dat gij u voor haar niet hebt kunnen verontschuldigen, dat gij te zwak zijt om haar te gehoorzamen? Kent gij haar zo, dat gij haar van harte genegen zijt, en gij u niet hebt willen handhaven boven het gebod? Kent gij haar zo, dat het bij u, in uw binnenste, vaststond: eerder kom ik om, dan Gods heilige Wet en rechtvaardig gebod, dan hebt gij het antwoord reeds in uw hart op de tweede vraag:

‘Hoe zijt gij door de wet aan de wet gestorven?’

Sommige uitleggers verklaren dit aldus, alsof Paulus een wet had tegen de wet van Mozes, en verstaan onder het eerste woord 'wet' het Evangelie. Zo zou dan de zin van deze woorden zijn: Ik ben door het Evangelie aan de wet gestorven. Deze uitlegging moge stichtelijk zijn, maar juist is zij niet. De mening van de apostel is deze, dat hij werkelijk door de wet de dood gevonden heeft. Hij zegt dit om de lasten van de valse broeders af te wijzen, alsof zijn leer dienstknechten der zonde maakte, of zoals wij zeggen: zorgeloze en goddeloze mensen, alsof zijn leer onvruchtbaar was, geen goede werken voortbrengende, ja, tot de dood leidende. Welnu, wil de apostel zeggen, ik wil van Jezus Christus eens zwijgen, ik wil mijn Evangelie eens terzijde laten, dat behoeft niet tot de dood te leiden, de dood is er reeds. Gij kent waarlijk de wet zeer slecht. Immers, ik was een Farizeeër, naar de ijver een vervolger der gemeente Gods, naar de rechtvaardigheid, die in de wet is, onberispelijk (Filipp. 3:6), en toch, juist ik, wat heb ik ervaren? Wat gij meent te moeten verwijten aan mijn Evangelie, dat vond ik bij de wet: zij doodde mij. Zo was ik toch voor haar dood. Zal dan nu een dode nog iets voortbrengen? Zal hij goede werken doen? Zal hij vrucht dragen? De tijdgelovige heeft ook met zijn zonden te doen, dat is met zijn hartstocht. Zijn zedelijk gevoel wordt beledigd; daarom gebruikt hij de sterkste uitdrukkingen om te kennen te geven dat hij een slaaf der zonde is. Hij stort vurige gebeden uit van voorbij gaand berouw, de diepste klaagtonen van een onrein geweten en beweegt zich in allerlei boetedoeningen. Want zaken, die in vroegere jaren geschied zijn, staan voor God open, zijn niet uitgewist; men zondigt in zijn toestand, en blijft daarin bij al zijn klagen, uit ongeloof. Men wil zich bij dit alles in zijn eigenliefde niet laten kwetsen, het wispelturig bestaan laat geen rust. Intussen meent men aan de wet gestorven te zijn omdat men zich op het Evangelie geworpen heeft, zonder rechte paden voor zijn voeten gemaakt te hebben. Er is een verandering gekomen in de overleggingen en toch ging het buiten het hart om. Men verandert het Evangelie in een wet, er een andere tint aan gevende, hier een weinig, daar een weinig. Een plotselinge flauwte noemt men sterven, en een plotselinge blijdschap over het Woord houdt men voor de overgang in het leven. Gans anders is het gesteld waar het zaligmakend geloof is. Daar sterft men door de wet der Tien Geboden, aan de wet der Tien Geboden. Waar het zaligmakend geloof is, daar moet de wet de wet blijven, en de mens moet van de baan. Daar houdt de mens zich niet staande, daar handhaaft hij zijn zonde niet, alsof zij toch te vergeven of te verontschuldigen zou zijn wegens de omstandigheden of de zwakheid van het vlees, daar komen de omstandigheden, wegens de zwakheid van het vlees niet in aanmerking. Daar neemt de mens het nauw, nauw met zichzelf, zoals hij is en leeft, nauw met de zonde, nauw met de wet. Hij wil en moet haar houden, die heilige wet, dat goede gebod, hij behoort daarmee in overeenstemming te zijn. En hij wil het ook lichamenlijk, ja, maar ook geestelijk. Uitwendig, ja, maar ook naar de inwendige mens. Maar wat leert de ervaring de mens? O, hij beproeft het oprecht en eerlijk. Hij geeft het zo spoedig niet op, hij heeft er alles voor over. Gelukt het hem? Daarover zou hij tot stervens toe kunnen wenen, dat het hem niet gelukt. Wat zal de oprechte niet gelukken? Voor God zullen hem alle dingen gelukken, bij de wet niets. Bij de wet krijgt de oprechte kennis der zonde, maar niet bevrijding van de zonde, niet overwinning der zonde. Bij de wet ontdekking van ongerechtigheid op ongerechtigheid, van inwendige boosheid, van het diepst verderf, maar niet gerechtigheid. Bij de wet verneemt de oprechte niets dan vloek en verdoemenis. Nooit zal de wet hem prijzen, zegenen of zalig spreken. Aan de wet ligt het niet, dat erkent de oprechte. De wet blijft hem heilig, het gebod schoon, recht vaardig en goed. Bij de zondaar ligt de schuld. De wet is niet ruw, noch onvriendelijk, ook dan niet als zij haar donder doet horen, als haar bliksemen de aardbodem verlichten en de grondvesten der aarde beven. Doch de wet blijft er bij: 'De mens, die deze dingen doet, zal door dezelve leven.'

Het doen werd niet gevonden, dus ook het leven niet. Hetgeen er was van het doen, werd hoe langer hoe slechter, hoe langer hoe verkeerder, hoe langer hoe meer verwerpelijk, en hetgeen er van leven was, teerde weg. De oprechte kwam hoe langer

hoe meer de dood nabij, hij spande de laatste krachten in, maar niets hielp, totdat de oprechte alles ontviel, totdat hij alle hoop moest opgeven en hij wegzonk in zijn dood in de armen der wet. Zo doodde de wet en was toch geen moordenaar, maar een rechtvaardige rechter. Dit erkent de ziel wel, gelijk ook de apostel Paulus betuigt in Romeinen 7:9: 'Doch ik ben gestorven.' Wij zouden dit gaarne met andere woorden verduidelijken, als niet de door de apostel gekozen woorden zo juist datgene te kennen gaven wat in het geestelijk leven ervaren wordt. Geestelijk wordt men werkelijk een dode, al verkeert men ook onder zijn medemensen als een levende onder de levenden. Als de wet van het doen spreekt, als zij gebiedt: zie, hoor, ga, neem, geloof, bid, zucht, heilig u, en als men geheel doof, blind, lam en tot alle dingen machteloos geworden is, zodat men niet eens meer ademen kan of mag, wat is men dan meer dan een dode? Voor een verslagen, arm mensenkind is dodend al wat de wet gebiedt; hij wil toch, maar hij kan niet. Er is niets in het gebod dat leven wekt; immers het eist wel, maar geeft geen kracht. Zo wordt dan de wet de oprechte ten dood bevonden en waar de wet ons gedood heeft, daar zijn wij der wet dood. Wat er ook van leven in ons moge zijn, voor de dode is alles dood, ook de wet, omdat hij dood is. Het uitverkoren kind Gods brengt als vanzelf de wet mee bij zijn geboorte. Het wil de wet houden, zodra het tot zijn verstand is gekomen. Er ontwikkelt zich in hem een strijd; maar dat en hoe het kind zonde heeft, weet het toch niet, totdat God door de omstandigheden, waarin Hij het naar Zijn raad doet komen, hem daarvan overtuigt, wat het kind ook zelf ondervindt, hoe diep verdorven het van binnen is. En dat gaat zo voort, totdat God de mens alles ontnemt, waarop hij gebouwd heeft, en hij nu de volheid der genade van de grote Ontfermer moet ervaren. Daar is hij een dode voor de wet onder de levenden; en het is de wet zelf die hem gedood heeft; zij heeft hem van zijn zonde en van zijn diep verderf overtuigd. Gerechtigheid en leven heeft de mens niet bij de wet gevonden, haar vloek heeft hem gedood. Blijft hij nu dood? Voor de wet, ja, en wel voor altijd. Maar God Die het leven wil, laat hem niet in deze dood; en zo ontstaat de derde vraag:

'Welk leven hebt gij op het oog gehad en welk leven hebt gij gevonden?'

Antwoordt gij: ik zocht een werkheilig leven en dit vond ik niet, of: ik zocht het volstrekt niet, ik wentelde mij in mijn zonden maar ik vond vergeving van zonden, meer weet ik niet; dan zeg ik u: zo kan een mens spreken en nochtans in zijn dood gebleven zijn. Hebt gij God gezocht en Zijn eer? Hebt gij God gevonden? Als er slechts angst van het geweten is, dan is men zeer spoedig gerust omtrent de vergeving der zonden, dan maakt men zich gemakkelijk van de wet af en beschouwt men haar als behorende tot het verleden. De dief zal doorgaans over de wet niet veel bekommernis hebben, als hij maar vrij komt. Zo zal ook de natuurlijke mens die in armoe verkeert, geen oog hebben voor de dankbaarheid. Als hij maar uit zijn nood verlost wordt. De apostel schrijft: 'Opdat ik Gode leven zou.' De wet staat niet als god naast God. 'God sprak al deze woorden.' Dit legt God Zijn uitverkorenen in het hart, dat de wet Zijn wet is en dat het hun er om gaat Zijn wil te doen. 'Heere, wat wilt Gij, dat ik doen zal?' riep Paulus uit, toen de Heere hem ter aarde wierp. Tot nu toe had hij gemeend dat hij de wil van God deed. Zelfs toen hij de gemeente Gods vervolgde ging het hem toch om de wet Gods, het ging hem om God en Zijn wil. Dit verlangen kenmerkt de uitverkorenen in hun ganse leven. Weliswaar zoeken zij het daar, waar het niet is. Zij zoeken het bij de wet, en ondanks al hun zonden staat toch dit bij hen vast: de wil des Heeren moet gedaan zijn, daarin zoeken zij de gerechtigheid, de zegen en het leven, al doen zij het ook op verkeerde wijze. Zij zien het niet hoe zij bij de wet de wil des Heeren overtreden, integendeel, zij zijn in de heiligste mening dat zij deze wil doen. Maar daarom geeft God hun Zijn wet, opdat zij zouden leren dat zij niet bekwaam zijn om 's Heeren wil te doen, hoe gaarne zij die ook zouden doen. Daarom laat Hij hen zich dood werken, totdat zij de wet er wel aan moeten geven, mitsgaders al haar werken en al het doen van de wil Gods, en daarbij sterven. Dan komt de levendmaking, de verlichting, de macht van de Heilige

Geest, die de vrucht is van de opstanding van de Heere Jezus Christus. En wat zij bij de Wet gezocht hadden, dat vinden zij thans in de Geest, en zij worden onderwezen, waartoe zij door de wet aan de wet gestorven zijn, waartoe dus hun dood moest dienen. Namelijk, opdat zij niet meer zichzelf zouden leven, in de waan, als konden en moesten zij 's Heeren wil doen, maar opdat zij Gode zouden leven. Wat is nu Gode leven? Is het een ongeveinsd, godvrezend leven leiden? O, dat is de vrucht, het werk daaruit voortkomende, dat men Gode leeft. Maar eerst het leven, daarna de vrucht; eerst de kracht en dan het werk. Het leven is leven en is niet dood-zijn. Gode te leven is: Gode levende zijn. Men is echter dan Gode levende, en dit is het leven dat men vindt, wanneer wij der wet gestorven zijn en de wet ons gestorven is. Dat God ons uit onze dood, waarin wij voor de wet lagen en nog liggen, opwekt; want uit onszelf komen wij niet uit zulk een dood. Dat God de vervloeking der wet die op ons lag, die een ware dood was, in Christus Jezus van ons neemt. Dat Hij onze verdoemenis opheft, mitsgaders onze schuld, en ons al onze zonden kwijtscheldt, werkende in ons het geloof dat de gerechtigheid van Christus aanneemt. Zo is dan ons 'Gode leven' deze gerechtigheid van Christus die ons geschonken en toegerekend is, zodat wij niet meer kinderen des doods zijn voor Gods rechterstoel, maar door Hem en voor Hem uit genade aangenomen zijn om Christus' wil. Dit leven heeft zijn vrucht, zodat, gelijk de mens èn door God èn in Hem èn tot Hem leeft, dat is in Zijn genade staat, zich ook dit leven door God openbaart en datgene werkt, waartoe het in Christus Jezus geschapen is. Dat is de vrucht en het werk, het is de vrucht des Geestes, het werk van God en uit de kracht van Christus, niet ons werk. Zodanig werk zal door geen wet verdoemd worden. Maar daar ontstaat de vierde vraag:

'Weet gij, waar de wet gebleven is en haar vervloeking, en hoe zij tot haar recht en tot haar rechtvaardige eisen gekomen is?'

De apostel antwoordt: 'Ik ben met Christus gekruist.' Velen vleien zich met Gods barmhartigheid, mensen, die met hun mond op de vraag: 'Is dan God niet ook barmhartig?' weten te antwoorden: 'God is wel barmhartig, maar Hij is ook rechtvaardig', enzovoorts (Heidelbergse Catechismus vraag 11). Daar helpen zij zich tegen de vrees voor de eeuwige straf met een tijdgeloof, zij helpen zich daarmee dat zij de wet toch niet kunnen houden, spreken van vergeving der zonden of hopen daarop. En in huis en hart blijft de onreinheid jaar in, jaar uit, blijft de hoogmoed van het werk, hoewel men zegt, dat men geen goed werk kan aanwijzen. In eigengerechtigheid wentelt men de schuld van zich af, op zijn bedorven natuur, op de zonde, op God omdat Hij geen kracht geeft, op de naaste omdat hij zo verkeerd is. Men wil bij het ware geloof blijven, en tegelijk geeft men zich over aan de begeerlijkheden van zijn hart, aan de begeerlijkheden der ogen, aan de begeerlijkheid van het vlees. Zonder grondige, zonder dagelijkse bekering leeft men daar heen, totdat de dood komt. Niet alzo waar het werk in waarheid is. Daar wordt der wet geen geweld aangedaan en haar het zwijgen niet opgelegd. Geen uitverkorene Gods komt tot het leven ten koste van de wet; hij zou daarbij geen rust kunnen vinden. Als hij bij het vernemen van elk gebod of bij de aanmaning tot het werk beangst wordt, als hij belijdt dat hij der wet dood is en dat de wet hem dood is, als hij de wet voor zijn geweten en voor zijn bestaan en doen niet eens als regel kan aannemen, dan is dit vanwege zijn ellendigheid, vanwege zijn zonde, vanwege zijn diep verderf en zijn onmacht. Bij dit alles blijft zijn eerbied voor de wet ongeschonden. Maar welnu: de Wet heeft een Ander genomen, Christus, de Mens, in mijn plaats, Die heeft de vervulling van de gehele wet voor de Zijnen op Zich genomen en alle gerechtigheid, die de wet eist, volbracht. Neen, zo belijdt de gelovige, ik ben van de vloek, van de schande en smaadheid die de wet op mij legt wegens al mijn Gode vijandige en verdoemeniswaardige werken niet willekeurig ontheven, alsof de vloek, de schande en mijn verdiende hoon op de wet teruggevallen waren; maar er is een andere Man gekomen, Christus, mijn Heere en Borg. Deze heeft de toorn, de hoon, de smaadheid en de schande, die de wet op mij

legt, willen dragen aan Zijn lichaam aan het kruis, mitsgaders al mijn ongerechtigheden, en heeft voor mij een vloek willen worden. En dit was het niet alleen. Deze andere Man nam mij in Zichzelf op; want Hij was deelachtig mijn vlees en bloed. En zo werd ik met Hem gekruisigd; ik droeg in Hem mijn schande en smaadheid, die ik bij de wet verdiend had, voor wie ik, op mijzelf beschouwd, mijn leven lang een overtreder blijf. Ik droeg in Hem mijn vervloeking die de wet op mij gelegd had. Ik stierf in Hem en met Hem in Zijn dood, toen Hij de toorn Gods droeg en mijn eeuwige dood stierf, die de heilige wet over mij met het volste recht had uitgesproken. Zo is aan al de eisen der wet voldaan. Zij is in haar recht gebleven. Zij heeft mijn straf voltrokken in Christus aan het kruis. In Hem vervulde zich de wet. En zo begint een ander leven, waarin de gelovige van zichzelf bekent: 'Niet ik leef, ik ben dood' en tegelijk bekent: 'Nochtans leef ik', ik heb een ander leven, dat niet sterft. Men behaalt overigens eer bij de wereld, als men met het 'doe dat' der wet omgaat, totdat deze eer tot schande wordt. Maar ook dit is het merkteken van allen die vrucht dragen, dat zij alle werk evenals zichzelf en de gehele wet in de hand van Christus gelegd hebben, om Gode te leven en alzo vrucht te dragen in lijdzaamheid. En daarin stellen zij hun eer, om, als men met de wet komt, het met blijdschap uit te roepen: Met mij is het uit en voorbij; wel aan, ik als ik ben dood; ik behoer een Ander toe, ik ben met Christus gekruisigd. Het is echter bij hen niet slechts een daad van toerekening maar ook van bevinding, dat zij werkelijk voor het gericht van God, voor hun geweten en de wereld, met Christus de schande van hun kruisiging en hun vloekwaardige dood, die zij bij de wet verdiend hadden, doorstaan hebben. Wel hem, die zich aan deze merktekenen voor God recht beproefd heeft en zich zijn leven lang beproeft. Daar wordt 'de goede aarde' tot 'bij de weg', tot 'steenachtige plaatsen', tot 'doornen', totdat zij waarlijk barmhartigheid gevonden heeft, en zij ziet zich herschapen tot goede aarde en draagt vrucht van Degene, Die tarwe en onkruid tezamen laat opwassen tot de tijd des oogstes (Matth. 13:4-8). Amen.

Gehouden te Eberfeld op 1 december 1861.

Dr. H.F. Kohlbrugge